

Esittelyt

Plagiarismikohut pintaa syvemmältä

Väärentämättömän hauska perusteos kirjallisista huijauksista

Sanna Nyqvist & Outi Oja: *Kirjalliset väärennökset. Huijauksia, plagiaatteja ja luovia lainauksia*. Helsinki: Gaudeamus 2018.

Plagiarismi ja sen lähikäsitteet nousevat säännöllisin väliajoin puheenaiheeksi mediassa. Yhdysvalloissa virisi taanoin plagiarismikohu, jonka keskiössä olivat Melania Trump ja Michelle Obama. Erään Twitterin käyttäjän mukaan Melania Trump oli kopioinut osia republikaanien kansallisessa kokouksessa pitämästään puheesta suoraan Yhdysvaltain edelliseltä ensimmäiseltä naiselta. Michelle Obama oli käyttänyt samoja sanankäänteitä jo kahdeksan vuotta aikaisemmin demokraattien kansallisessa kokouksessa. Twitter-raivo repesi ja Yhdysvaltain uudelle ensimmäiselle naiselle naljailtiin muun muassa näin: ”Melania Trump: ’Make Plagiarism Great Again!’”, ja häntä syytettiin varastamisesta. Tällaisten merkitysten kiinnittyminen plagiarismiin ei ole mi-

tenkään outoa, koska jo sana plagiarismi itsessään kumpuaa latinan kielen sanasta *plagiarius*, joka tarkoittaa muun muassa kidnappaajaa. Alun perin plagiarismin käsitteen lanseerasi roomalainen runoilija *Martialis* (40–104 jKr), joka vertaili jäljittelijöitä merirosvoihin. Plagiarismin käsite kantaa edelleen mukanaan stigmaa, jolta ei säästy edes Yhdysvaltain ensimmäinen nainen ja hänen puheenkirjoittajansa.

Meillä Suomessa viimeisin suuri, koko kansaa puhuttanut plagiarismikohu puolestaan ryöpsähti otsikoihin viime presidentinvaalien yhteydessä, kun presidenttiehdokkaana olleen Laura Huhtasaaren pro gradusta löytyi plagiointia. Syy siihen, että liberaalipuolueen Tuomas Tiainen nosti asian esiin juuri kun Huhtasaari oli pyrkimässä presidentiksi lienee se, että plagiarismikohun ensisijainen tarkoitus oli toimia lyömäaseena vaalitulanteessa. Plagiarismin negatiivisista konnotaatioista ollaan siis hyvin perillä myös meillä Suomessa. Kaiken kaikkiaan plagiarismi on aiheena ajaton ja rajaton. Se tunkeutuu kaikille inhimillisen kulttuurin osa-alueille kuvataiteesta ja musiikista kirjallisuuteen, politiikkaan ja akateemiseen maailmaan.

Niinpä Sanna Nyqvistin ja Outi Ojan tämän vuoden helmikuussa julkaistun teoksen *Kirjalliset väärennökset: Huijauksia, plagiaatteja ja luovia lainauk-*

sia aihe kiinnostaa varmasti monia lukijoita. Nyqvistin ja Ojan tietokirjassa sukkelletaan suomalaisten ja eurooppalaisten väärennöstapausten mukana suoraan kirjallisuuden maailman syvään ja pimeään päähän. Mukaan valikoituneet tapaukset nostavat esille väärentämisen eri aspektoja, joista jokainen on omalla tavallaan hyvin kiinnostava. Yhdessä ne tarjoavat monipuolisen ja kattavan läpileikkauksen kaikista niistä tavoista, joilla kirjailijat- ja mukakirjailijat ovat ajan saatossa viilanneet lukijoitaan linssiin. Teoksen ensimmäinen osio, Väärennöstien maailma, käsittelee yleisellä tasolla väärentämisen reunaehtoja, vastaanottoa ja tutkimusta ja tarjoaa siten mukavan yleisjohdatuksen aihepiiriin ennen yksittäisiin tapauksiin paneutumista. Yleisestä erityiseen -lähestymistapa toimii erinomaisesti; ensin lukijalle tarjotaan yleistietoa aiheesta, sen jälkeen juuri opittua pääsee soveltamaan yksittäistapauksiin. Toisessa osiossa esitellään väärennöstapauksia eurooppalaisesta kirjallisuudesta (tarkemmin analysoidaan James Macphersonin, Oscar Wilden ja Fabian Kastnerin teoksia) ja kolmannessa kotimaisesta kirjallisuudesta (tapaukset ovat V. A. Koskenniemi, Mauri ja Tuula Sariola sekä Anja Snellman). Lyhyehkössä loppuluvussa vedetään havaintoja ja päätelmiä yhteen ja ennakoitaan tulevia kehityskulkuja.

Yksi asia on varma: väärentämisen rajat elävät tapauskohtaisesti. Populaari-kirjallisuudessa tekijänoikeusrikkomuksista lähdetään sotajalalle herkemmin kuin korkeakirjallisuudessa, missä jäljitely ja kopiointi on usein tietoinen tyylikeino. Hyvä esimerkki tällaisesta tietoisesta intertekstuaalisesta plagioinnista on ruotsalaisen Fabian Kastnerin esikoisromaanin *Oneirinen* tapaus. Aluksi Kastner jäi kiinni ranskalaisen Georges Perecin Talvinen matka -novellin räikeästä plagioinnista. Tämän seurauksena kirjan arvioinut professori Ivo Holmqvist päätyi ehdottamaan *Oneirinen* markkinoilta vetämistä ja makulointia. Kastner ei kuitenkaan jäänyt näiden rajujen syytösten edessä neuvottomaksi, vaan ilmoitti, että itse asiassa koko teoksessa ei ole yhtäkään omaa sanaa, vaan se koostuu pelkistä sitaateista. Tapaus huipentui kirjailijan kokoamaan installaatio-tekseen, joka koostui neljästä kirjahyllystä, joihin Kastner oli omien sanojensa mukaan asetellut ne tuhat teosta, joista *Oneirine* koostui. Installaation nimi oli Jag steker up gamla rester (Kokkaan vanhoja jätteitä). Kirjallisuuden postmoderni aikakausi on toki yleisesti tunnettu kollaasimaisesta vaikutteiden otosta, mutta Kastner nosti koko paradigman aivan uudelle tasolle. Hän tuntui näyttävän iloisesti nenää koko kirjallisuusinstituutiolle ja tekijänoikeuslaille. Röyhkeys

on tehokas taktiikka, kuten Mauri Sariolakin jo varhain urallaan oivalsi.

Toisissa Nyqvistin ja Ojan esitelmässä tapauksissa koko teksti taas oli aivan jonkun muun kuin itse kirjailijana esiintyvän tai esitetyn henkilön kirjoittama. Tällaista tapausta voidaan kutsua väärennökseksi tai identiteettihuijaukseksi. Esimerkinä tästä toimii luvussa Väärennösten ketju esitelty, aikoinaan Suomen lehdistössä laajasti raportoitu ja oikeudessakin puitu tapaus. Siinä mäntyharjulainen toimittaja Ritva Sarkola päätti julkaista teoksensa kuuluisan kirjailija Mauri Sariolan vaimon, Tuula Sariolan nimissä. Ritva Sarkola ja Tuula Sariola huijasivat yhteistuumin sekä kustantajaa, lukijoita, mediaa että valtion kirjastoapurahalautakuntaa. Kiinni jäätyään naiset joutuivat oikeuteen, ja seuraamuksilta ei välttytty. Apurahat jouduttiin palauttamaan, ja päälle napsahivat ehdolliset vankeustuomiot.

Kirjallisella väärennökseällä voi olla myös positiivisia, uusia aspekteja tuottavia vaikutuksia kulttuuriin, vaikka sitä ei ehkä olekaan helppo uskoa käsitteeseen liittyvien, usein hyvinkin syvältä kumpuavien negatiivisten mielleyhtymien takia. Kirjalliset väärennökset -teoksesaan Nyqvist ja Oja kääntävät kuitenkin esiin myös tämän kolikon toisen puolen kertoessaan Skotlannin kansalliseepoksen, *Ossianin laulujen* (*Works of Ossian*),

taustoista. ”Skotlannin Homeros” oli koostajansa James Macphersonin mukaan täysin uskollinen käännös alkupe räisestä gaelinkielisestä kansanrunoudesta, jonka hän oli koonnut Ylämaalta ja Länsi-Skotlannista. Todellisuudessa Ossianin laulut ovat enimmäkseen hyvin vapaita mukaelmia alkuperäismateriaalista. Macpherson oli muun muassa lisännyt mukaan itse keksimiään hahmoja ja tapahtumia, ja joiltakin osin teksti oli ”täysin vapaata improvisointia”. Tästä jo omana aikanaan kyseenalaisena pidetystä toiminnasta huolimatta Ossianin laulut toivat mukanaan paljon hyvää. Ne koskettivat ja inspiroivat ihmisiä kaikissa yhteiskuntaluokissa kautta Euroopan. Muun muassa J. W. Goethe, Frans Mikael Franzén ja J. L. Runeberg ammensivat vaikutteita Macphersonin ”fakeloresta”. Lisäksi Ossianin lauluja voidaan pitää *Kalevalan* innoittajana. Nyqvist ja Oja toteavatkin, että ”ilman Ossianin lauluja eurooppalaisen - ja suomalaisen - kirjallisuuden historia näyttäisi kovin erilaiselta”.

Nyqvist ja Oja jakavat kirjalliset huijaukset kolmeen ryhmään: ”varsinaisiin väärennöksiin”, jotka esitetään vääran tekijänimen alla, luvattomaan lainaamiseen eli plagiointiin sekä identiteettihuijaukseen. He luonnehtivat kolmijakoa käytännölliseksi - juuri noita kategorioita ja niiden kattokäsitettä eli kirjallis-

ta huijausta käytetään niin yleisjulkisuudessa kuin tutkimuskirjallisuudessaakin huijaustapauksista puhuttaessa. Kirjoittajat lisäävät, että kategoriat eivät käytännössä ole puhtaita ja erillisiä vaan muodostavat ”monimutkaisia vyyhtejä”

Vyyhdit olisi mahdollista jäsentää muillakin tavoin. Ensinnäkin, kuten kirjoittajat huomauttavat, tutkimuskirjallisuudessa kaikki kirjalliset huijaukset niputetaan usein yhteen, tekemättä sen kummempia jaotteluja esimerkiksi plagiarismin tai väärentämisen välille. Toisaalta jaottelut voisi tehdä toisinkin, vaikkapa jakamalla ne kahteen pääluokkaan: 1. plagiaatteihin sekä 2. identiteettihuijauksiin ja väärennöksiin. Jälkimmäiset ovat käytännön tasolla lopulta lähellä toisiaan.

Kirjallisen huijauksen tyypeistä oleellisempänä ja yleisempänä voidaan pitää plagiaattia. Esimerkiksi Bridget Marshall toteaa artikkelissaan ”Who Cares about Plagiarism? Cheating and Consequences in the Pop Culture Classroom” (2013), että aikamme populaarikulttuurissa (elokuvat, televisio) plagiarismi esitetään usein hyvin yksinkertaistettusti ja sen moitittavuutta korostaen. Hahmot saavat myös useimmiten rangaistuksen. Yhtenä esimerkkinä Marshall käyttää South Park –piirretyn jaksoa ”Weight Gain 4000”, jossa Cartman voittaa kirjoituskilpailun tekstillä, jonka hän kopioi

suoraan Henry David Thoreauin teoksesta *Walden*. Cartman muutti ainoastaan kirjoittajan nimen, ei mitään muuta. Marshallin mukaan tosielämän plagiarismitapaukset eivät yleensä ole näin mustavalkoisia. Useinkaan ei ole selvää, onko plagiarismiin ylipäänsä syyllistytty. Kuten ylläolevasta huomaa, Marshall niputtaa myös identiteettihuijaukset ja väärennökset plagiarismin nimen alle toisin kuin Oja ja Nyqvist. Toisaalta Oja ja Nyqvist ovat Marshallin kanssa samoilla linjoilla todetessaan: ”Plagiointia pidetään usein juuri kirjallisuudelle ominaisimpana vilpillisyyden muotona.”

Kirjoittajien keskeinen teesi on, että väärennökset ovat aina suhteessa tekijyyteen ja vallitseviin tekijäkäsityksiin Tästä taas päästään siihen havaintoon, että väärennökset syntyvät vasta vastaanotossa ja saman teoksen vastaanotto vaihtelee huomattavastikin ajallisen ja kulttuurikontekstin mukana. Kirjallisuushistoriallisesti kirjoittajat korostavat mielenkiintoisella tavalla huijausten uutta tuottavaa aspektia, josta edellä mainittu Ossianin laulu on loistava esimerkki. Uusien virikkeiden tarjoamisen lisäksi huijaukset voivat olla kriittisiä kommentteja kirjallisuuden arvoja tai instituutioita kohtaan hiukan samalla tavalla kuin Alan B. Sokalin tapaus oli kulttuurintutkimuksen puolella. Väärennökset ovat tässä katsannossa ennen

kaikkea kirjallisuutta ja niitä kannattaa lukea juuri kirjallisuutena.

Tapaustutkimusten ohella kirjassa käsitellään lyhyemmin suurta määrää kirjallisia huijauksia ja sikäli teos sopii myös hakuteoskäyttöön. Vaikka tekstissä varoitetaan odottamasta ”meheviä paljastuksia”, niin teoksen kiinnostavuus levännee nimenomaan mielenkiintoisten tapaustutkimusten varassa. Teosta lukeekin kuin sarjaa salapoliisikertomuksia ja kun teksti on ihailtavan tarkkaa ja viimeisteltyä, teos on malliesimerkki tutkimukseen pohjaavasta mutta helposti lähestyttävästä ja laajaa yleisöä puhuttelevasta tietokirjasta.

Minna Siikilä-Laitila & Urpo Kovala

FM **Minna Siikilä-Laitila** kirjoittaa plagiarismia, intertekstuaalisuutta ja tekiyyttä käsittelevää väitöskirjaansa Jyväskylän yliopistossa Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella.

Dosentti **Urpo Kovala** toimii yliopistotutkijana Nykyculttuurin tutkimuskeskuksessa, Jyväskylän yliopiston Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella.